

Є тисячі способів прожити життя.
Скільки з них знаємо ми з тобою?

Чжан Вей «Старий корабель»

Зі всіх сцен, якими розмальовані стіни печери,
найдетальнішими і найвинахідливішими
були зображення раю.

Колін Таброн «Привид Шоєкового шльоху»

1

За один-єдиний рік мій батько покинув нас двічі. Уперше, коли обірвав свій шлюб, і вдруге, коли обірвав собі життя. Того 1989 року мати полетіла в Гонконг і поховала батька на цвинтарі неподалік китайського кордону. Опісля, убита горем, поквасилася додому у Ванкувер, де на неї чекала я, сама. Мені було десять років.

Ось що я пам'ятаю:

У мого батька вродливе, непідвладне старінню обличчя; у нього добре серце, але він схильний до меланхолії. Він носить окуляри без оправ і складається враження, що лінзи застигли в повітрі просто перед його очима, наче найтонші на світі фіранки. Його темно-карі очі завжди на сторожі, завжди невпевнені; йому лише 39 років. Батька звали Цзян Кай, і він народився в маленькому селі неподалік Чанша. Уже згодом, дізнавшись, що батько був відомим піаністом і гастролював Китаєм із концертами, я згадувала, як його пальці стукотіли по кухонному столу, як вони барабанили по стільниціях і материних м'яких руках, до самих пальців, аж поки вона починала дратуватися, а я — заходитися сміхом. Він дав мені й китайське ім'я — Цзян Лі-лін, й англійське — Марі Цян. Коли батько помер, я була ще дитиною, й мені від нього не

залишилося нічого, крім пригорщі спогадів. Хай які незначні й неточні вони були — я ніколи не зможу їх відпустити.

Коли мала вже далеко за двадцять, у важкі роки після смерті обох батьків, я цілком присвятила життя спостереженню за числами, гіпотезам, логіці й доказам — інструментам, за допомогою яких ми, математики, маємо не лише пояснювати, але й просто описувати цей світ. Упродовж останніх десятих років я викладала в Університеті Саймона Фрейзера в Канаді.

Завдяки числам могла снувати між неймовірно великим і дивовижно малим; я могла існувати цілком окремішньо від батьків, їхніх романів і невчасних мрій, як і моїх, принаймні так мені тоді видавалося.

Декілька років тому, 2010-го, я прогулювалася чайнатуном у Ванкувері й натрапила на крамничку DVD-дисків. Пригадую, тоді лило мов із відра, і тротуари геть спорожнили. Із двох величезних гучномовців, які стояли ззовні крамниці, лунала концертна музика. Я її впізнала — Четверта соната Баха для фортеп'яно та скрипки — і мене поманило до цієї музики так сильно, наче хтось тягнув за руку. Контрапункт, який об'єднував в одне ціле композитора, музикантів і навіть тишу, музика, з її наростальними хвилями скорботи і піднесення, були саме такі, як я пам'ятала.

У голові занаморочилося, і я прихилилася до вітрини.

Аж раптом опинилася в батьковій автівці. Чула, як пини розхлюпують дощову воду, і як тато щось стиха наспівує. Він був такий живий, такий люблений, що незбагненність його самогубства заново накрила мене хвилею скорботи. На той час батька не було серед живих уже двадцять років, але до мене ще ніколи не поверталися аж такі чіткі спогади про нього. Тоді мені був тридцять один.

Я зайшла у крамничку. На екрані з'явився піаніст, Glenn Gould; вони з Ігуді Менухіним виконували ту саму сонату Баха, яку я впізнала. Glenn Gould у темному костюмі схилився над фортеп'яно, вслухаючись у силетіння звуків, геть недосяжних для слуху більшості людей, і він видавався... таким знайомим, наче ціла мова, цілий світ, що я його забула.

1989 року життя для нас із матір'ю перетворилося на набір звичних щоденних справ: ходити на роботу й до школи, дивитися телевизор, їсти, спати. Перше батькове зникнення збіглося в часі зі знаковими подіями в Китаї — подіями, за якими мати одержимо стежила по CNN. Я запитала, хто ці демонстранти, й вона пояснила, що це студенти і звичайні люди. Я запитала, чи батько серед них, і вона відповіла: «Ні, це площа Тяньаньмень у Пекіні». Демонстрації, під час яких понад мільйон китайських громадян вийшли на вулиці, розпочалися у квітні, коли батько ще жив із нами, і тривали після того, як його слід загубився в Гонконзі. Згодом, 4 червня, й упродовж днів і місяців після різанини, мати заливалася слізьми. Я стежила за нею ніч у ніч. Ба* втік із Китаю 1978 року, і йому заборонили повертатися до країни. Але моє нерозуміння чіплялося за те, що я бачила: за ті хаотичні, моторошні кадри людей і танків, і за матір, яка прикипіла до екрана.

Того літа я, наче вві сні, продовжувала відвідувати заняття з каліграфії, які відбувалися в культурному центрі неподалік, і пензликком та чорнилом, рядок за рядком переписувала китайську поезію. Але слів, що могла їх упізнати — «великий», «маленький», «дівчина», «місяць», «небо» (大, 小, 女, 月,

* Ба — з китайської «батько», «тато» (прим. перекладачки).

天) — було всього декілька. Мій батько розмовляв мандаринською мовою, а мати — кантонським діалектом, а ж вільно володіла лише англійською. Попервах загадковість китайської мови видавалася мені грою, задоволенням, але згодом неспроможність її розуміти почала непокоїти мене. Раз по раз я виводила символи, яких не могла прочитати, наводячи їх чимраз більше і більше, аж зайве чорнило просочувало тонкий папір, і він рвався. Мені було байдуже. Я перестала відвідувати заняття.

У жовтні до нас прийшли двоє поліцейських. Вони повідомили матері, що Ба більше немає серед живих, і що справу вестиме коронер у Гонконзі. Вони сказали, що Ба наклав на себе руки. Відгоді тиша (црой) оселилася в нашому домі на правах нової мешканки. Вона спала в шафі поруч із батьковими сорочками, штаньми і черевиками, оберігала його ноти Бетговена, Прокоф'єва і Шостаковича, його капелюхи, крісло та улюблене горнятко. Тиша (囧) оселилася в наших думках і океаном вирувала всередині нас із матір'ю. Тієї зими Ванкувер був навіть сіріший і дощовітійший, ніж зазвичай: здавалося, м'язка перетворилася на чіпкий грубий светр, який годі з себе стягнути. Засинаючи, я свято вірила, що вранці Ба розбудить мене, як і завжди, витягне з обіймів сну своїм голосом, і так тривало доти, доки ця ілюзія не загострювала відчуття втрати й не завдавала ще більшого болю, аніж усе, що сталося перед тим.

Повільно спливали тижні, й ось 1989 рік канув у 1990-й. Щовечора ми з Ма вечеряли на дивані, бо за столом не було місця. Офіційні батькові документи — різноманітні сертифікати й податкові декларації — ми вже розібрали, але то тут, то там щось однак траплялося. У міру того, як Ма дедалі ретельніше обдивлялася кожен закуток квартири,

знаходилися нові батькові папери — ноти, декілька листів, які батько написав, але так ніколи й не надіслав («Горобчику, не знаю, чи цей лист до тебе дійде, але...») і численні записники. Спостерігаючи, як росте гора паперів, мені здавалося, що мати вірила, начебто Ба зможе перевтілитися в аркуш. Або, може, вона вірила, як за давніх часів, буцімто написані на папері слова — це талісмани, що якимось чином здатні оберігати нас від лиха.

Майже щоночі Ма сиділа серед цих паперів у офісному одязі, так і не переодягнувшись.

Я намагалася її не турбувати. Слухала із сусідньої кімнати, як час від часу майже беззвучно перегортаються сторінки.

Слухала ку маминого дихання.

Як розходився і шмагав шибки дощ.

Ми зависли в часі.

Знову і знову за вікном проїжджав, бризкаючи, двадцять дев'ятий електробус.

Я придумувала розмови. Намагалася уявити, як Ба перероджується в царстві тіней, купує собі ще один чистий записник, розраховується незнайомою валютою й кидає решту в кишеню нового пальта — легкого плаща з пір'я або, може, накидки з верблюжої шерсті — пальта, достатньо міцного і для раю, і для царства тіней.

Тим часом мати намагалася відволіктися пошуками батькової родини — хоч би де та була — щоб повідомити, що їхній давно втрачений син, брат чи дядько вже відійшов на той світ. Вона почала розшукувати прибраного батька Ба, чоловіка, який колись жив у Шанхаї й був знаний там на прізвисько «Професор». Інших родичів Ба ніколи не згадував. Пошук був повільний і клопітний: ні електронної пошти, ні інтернету тоді не існувало, тож Ма легко було написати листа, але

важко потім отримати відповідь. Батько поїхав із Китаю давним-давно, і навіть якщо Професор досі живий, він уже похилого віку.

Той Пекін, який ми бачили по телевізору — з моргами й убитими горем сім'ями, з танками на перехрестях і настовбурченими гвинтівками, — з тим Пекіном, який знав мій батько, розділяв цілий світ. І все-таки, іноді мені видається, що різниця між ними не така вже й велика.

Кілька місяців по тому, в березні 1990-го, мати показала мені Книгу записів. Тієї ночі Ма сиділа на своєму звичному місці за столом і читала. Записник, який вона тримала в руках, був довгий і вузький, завбільшки з мініатюрні двері. Він був негуто зшитий бавовняною шворкою горіхового кольору.

Коли Ма мене раптом помітила, я вже давно мала б бути в ліжку.

— Та що ж ти за дитина? — вигукнула вона. А потім, наче збита з пантелику власним запитанням, додала: — Ти вже виконала домашнє завдання? Котра година?

Уроки я повчила давним-давно і весь цей час дивилася фільм жахів із вимкненим звуком. Досі пам'ятаю: в тому фільмі якогось чоловіка щойно прикінчили льодорубом.

— Уже північ, — відповіла я стривожено, бо тіло цього чоловіка виявилось м'яке, наче тісто.

Мати простягнула руку, і я підійшла до неї. Вона пригорнула мене однією рукою за талію і притиснула до себе.

— Хочеш поглянути, що я читаю?

Я схилилася над записником і втупилася поглядом у рядочки слів. Ієрогліфи цяткували сторінку, наче звірині сліди на снігу.

— Це історія, — сказала Ма.

— Цікаво. Яка така історія?

— Мені видається, що це роман. Про шукача пригод на ім'я Да-вей, який поплив кораблем до Америки, і про героїню на ім'я Четверте Травня, яка переходить пустелю Гобі...

Я ще дужче втупилася у сторінку, але так і не змогла прочитати ні слова.

— Колись люди переписували вручну цілі квітки, — сказала Ма. — Росіяни називали це «саміздатом», а китайці... ну, певно, в нас для такого немає назви. Поглянь, який цей записник потертий, до нього навіть трава прилипла. Хтозна, скільки людей носило його із собою... йому на десятки років більше ніж тобі, Лі-лін.

«Хіба є хтось чи щось, кому не більше років ніж мені?» — подумала я. І запитала, чи то Ба переписав цей записник.

Мати похитала головою. Вона сказала, що почерк у записнику чудовий, витвір майстра каліграфії, а батько писав посередньо.

— У цьому записнику — лише один розділ з якоїсь довшої книжки. Бачиш, ось написано: «Номер сімнадцять». Не вказано, хто автор, але поглянь, є заголовок: «Книга записів».

Вона поклала записник. Батькові документи, які лежали на кухонному столі, скидалися на білі пінисті гребені хвиль, що накочуються вперед, от-от плюснуться через край і розхлюпаються по килиму. Вся наша пошта теж лежала на столі. Відразу після Нового року мама почала отримувати листи з Пекіна, співчуття від музикантів із Центральної філармонії, які лише нещодавно дізналися про батькову смерть. Мама читала ці листи, тримаючи під рукою словник, бо вони були написані спрощеними китайськими ієрогліфами, яких вона ніколи не вивчала. Оскільки мама здобула освіту в Гонконзі, вона вчила традиційне китайське письмо. Але у п'ятдесятих роках, на материку, в комуністичному Китаї,